

BRIEFADVIES

INTERNATIONAAL KLIMAATBELEID

No. 33, juli 2019

Leden Adviesraad Internationale Vraagstukken

Voorzitter Prof.mr. J.G. (Jaap) de Hoop Scheffer

Vicevoorzitter Prof. dr. ir. J.J.C. (Joris) Voorhoeve

Leden Prof.mr. C.P.M. (Tineke) Cleiren
Prof.dr. J. (Joyeeta) Gupta
Prof.dr. E.M.H. (Ernst) Hirsch Ballin
Prof.dr. L.J. (Luuk) van Middelaar
Prof.dr. M.E.H. (Mirjam) van Reisen
Drs. M. (Monika) Sie Dhian Ho
LGen b.d. M.L.M. (Marcel) Urlings

Secretaris Drs. M.E. (Marja) Kwast-van Duursen

Postbus 20061
2500 EB Den Haag
telefoon 070 - 348 5108/6060
aiv@minbuza.nl

Leden van de Gecombineerde Commissie Klimaat

Voorzitter	Dr. J.B. (Hans) Opschoor
Leden	Prof.dr. K.C.J.M. (Karin) Arts Prof.dr. J. (Joyeeta) Gupta Prof.dr. C.W.A.M. (Kees) van Paridon
Externe deskundige	Drs. L.G.J. (Léon) Wijnands
Secretaris	Drs. M.M. (Marenne) Jansen

Aan de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking
Mevrouw S.A.M. Kaag
Postbus 20061
2500 EB Den Haag

Datum 17 juli 2019
Betreft AIV Briefadvies Internationaal Klimaatbeleid

Zeer geachte minister,

We staan aan de vooravond van de *Climate Action Summit* op 23 september 2019 in New York, een initiatief van Secretaris-Generaal van de VN António Guterres. Hij maakt zich grote zorgen over het nakomen van de afspraken van de Overeenkomst van Parijs en vreest dat het momentum verglijdt. '*Climate change is running faster than our efforts to address it – and political will in many parts of the world is unfortunately slowing down.*'¹

De kans dat de in Parijs gestelde lange termijndoelen gerealiseerd worden, dreigt inderdaad kleiner te worden. Het zal een hele opgave worden om de temperatuurstijging te beperken tot 2 graden en zo mogelijk tot 1,5 graad. Die halve graad lijkt een miniem verschil, maar de gevolgen zijn enorm. Dat maakt het verschil tussen elke vijf jaar extreme hittegolven voor 14 of voor 37 procent van de wereldbevolking, oftewel een verschil van 1,7 miljard mensen.² De gevolgen van klimaatverandering zijn onder meer tegenvallende oogsten, onleefbare miljoenensteden, toenemende overstromingen, voortdurende zoetwatertekorten en wereldwijd groeiende migratie binnen en tussen landen en continenten. De hardste klappen zullen vallen bij de laagste inkomens.³ Het World Economic Forum geeft in zijn *Global Risks Report 2019* aan dat de gevolgen van klimaatverandering zeer ernstig kunnen zijn en dat de waarschijnlijkheid dat de gevolgen zich manifesteren zeer groot is.⁴ Bij een opwarming van meer dan 2 graden zullen steeds meer mensen in een steeds minder leefbaar klimaat moeten proberen te overleven.

Dit hoeft echter niet noodzakelijkerwijs zo te gaan. Om het tij te keren, zal de internationale gemeenschap vanaf nu wel in gezamenlijkheid alle zeilen moeten bijzetten.

1 UN Secretary-General (2019, 15 May). *Secretary-General's Address to Fijian Parliament*.

2 Mommers, J. (2019). Hoe gaan we dit uitleggen, pp. 68-69. Zie ook Matthews, T. K., Wilby, R. L., & Murphy, C. (2017). *Communicating the Deadly Consequences of Global Warming for Human Heat Stress*.

3 Ibid. Zie ook UNEP (2019, 4 maart). *Global Environment Outlook 6: Healthy People, Healthy Planet* waarin de relatie tussen gezondheid, welzijn en het klimaat wordt gelegd, en de complexe verhouding tussen leefomgeving, en sociale en economische vraagstukken wordt aangetoond.

4 World Economic Forum (2019). *The Global Risks Report 2019*, p. 8. Qua waarschijnlijkheid staan extreme weersomstandigheden bovenaan, gevolgd door 2) mislukte adaptatie en mitigatie en 3) natuurrampen. Qua impact staan massavernietigingswapens bovenaan, gevolgd door 2) mislukte adaptatie en mitigatie, 3) extreme weersomstandigheden.

Als covoorzitter van het NDC-partnerschap (Nationally Determined Contributions)⁵ kunt u daarin dit en komend jaar een bijzondere rol vervullen door landen te ondersteunen bij de uitvoering van de in Parijs opgestelde klimaatdoelen. Naar het oordeel van de AIV kunnen maatregelen op het gebied van financiële prikkels, financiering en het ontwikkelen van standaarden het verschil maken. Tevens meent de AIV, in lijn met de inzet van het kabinet, dat Nederland er goed aan doet hierbij via en binnen de EU actief samenwerking te zoeken en leiderschap te tonen in New York. De AIV heeft in dit briefadvies aanbevelingen over deze onderwerpen uitgewerkt en hoopt u hiermee van dienst te zijn bij de uitvoering van het internationale klimaatbeleid van Nederland.⁶

De Overeenkomst van Parijs

De inhoud van de Overeenkomst van Parijs is leidend voor het huidige internationale klimaatbeleid. Maar liefst 185 verdragspartijen hebben zich gecommitteerd aan mondiale doelstellingen op het gebied van mitigatie, adaptatie en financiering. Onder mitigatie wordt verstaan: ‘de stijging van de wereldwijde gemiddelde temperatuur ruim onder de 2 graden te houden ten opzichte van het pre-industriële niveau en ernaar te blijven streven de stijging te beperken tot 1,5 graad, erkennende dat dit de risico’s en de gevolgen van klimaatverandering aanzienlijk zou beperken’. Adaptatie is gedefinieerd als ‘het vermogen te vergroten tot aanpassing aan de nadelige gevolgen van klimaatverandering, en de veerkracht voor klimaatverandering en broeikasgasarme ontwikkeling te bevorderen’. Financiering refereert aan ‘het in lijn brengen van geldstromen met een traject naar broeikasgasarme en klimaatveerkrachtige ontwikkeling en het mobiliseren van ruime middelen in de rijke landen voor klimaatactie in ontwikkelingslanden’.⁷ Er is afgesproken dat landen hun plannen hiervoor in 2020 indienen.

Het IPCC schat in dat de aanvankelijke intenties en acties van de ondertekenaars van de Overeenkomst van Parijs tekort zullen schieten om de afgesproken klimaatdoelen te halen.⁸ Op dit moment is de feitelijke temperatuurstijging al op het niveau van 1 graad ten opzichte van pre-industriële niveaus. Zonder klimaatbeleid zou er in 2100 ten opzichte van 1990 sprake zijn van een opwarming van ongeveer 5 graden. Met het klimaatbeleid zoals gedeeltelijk in Parijs uitgewerkt, zal de temperatuurstijging beperkt blijven tot 3 graden.⁹ Om onder de 3 graden te blijven, laat staan 2 of 1,5 graad, zullen verdergaande maatregelen genomen moeten worden. De AIV sluit niet uit dat het noodzakelijk kan zijn

5 *Nationally Determined Contributions* (Nationaal Bepaalde Bijdragen). In de Overeenkomst van Parijs is vastgelegd dat staten hun ambities vanaf 2020 elke vijf jaar bekend maken in de vorm van NDCs. Deze NDCs dienen “een zo hoog mogelijk ambitieniveau te weerspiegelen, waaruit de gezamenlijke, doch verschillende, verantwoordelijkheden en onderscheiden mogelijkheden in het licht van uiteenlopende nationale omstandigheden van landen blijken.” Zie artikel 4(3), 4(2) en 4(9) in EUR-Lex (2016, 19 oktober). Vertaling Overeenkomst van Parijs.

6 Het Nederlandse internationale klimaatbeleid is het beleid gericht op niet-Nederlandse klimaatrelevante actoren (inclusief UNFCCC en de EU) en op (Nederlandse) maatregelen met een extraterritoriaal klimaat-relevant effect. Voor dit briefadvies heeft de commissie ruim 40 personen gesproken afkomstig uit onder meer maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen, ambassades en departementen.

7 Zie ook EUR-Lex (2016, 19 oktober). Vertaling Overeenkomst van Parijs.

8 Zie bijvoorbeeld het 5e en 6e Assessment Report van het *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC).

9 Climate Action Tracker.

om een ruimere toepassing van kernenergie in beschouwing te nemen, in combinatie met voorzieningen voor duurzame veiligheid daarvan.

In de Overeenkomst van Parijs wordt in het bijzonder aandacht besteed aan de positie van ontwikkelingslanden en de relatie tussen rijke en arme landen. Veel ontwikkelingslanden beschikken niet over de middelen om de noodzakelijke maatregelen te treffen. Bovendien zijn ontwikkelingslanden per capita niet de grootste bron van cumulatieve broeikasgassen.¹⁰ Ook is het niet wenselijk als ze eenzelfde schadelijke economische en industriële ontwikkeling doormaken als rijke landen. Er is daarom afgesproken dat de ongeveer 40 ontwikkelde landen het voortouw nemen bij het mobiliseren van klimaatfinanciering. Voor de periode 2020-2025 zal 100 miljard USD per jaar aan klimaatfinanciering uit publieke en private middelen beschikbaar moeten komen. Voor 2025 zal een nieuwe financieringsdoelstelling worden bepaald die hoger zal moeten liggen dan de voor 2020 afgesproken 100 miljard USD per jaar.¹¹

Ook Agenda 2030 van de Verenigde Naties en meer specifiek *Sustainable Development Goal 13*, beoogt klimaatverandering tegen te gaan. Vooral ontwikkelingslanden worden geconfronteerd met de grootste negatieve gevolgen van klimaatverandering zoals tegenvallende oogsten, teruglopende economische productiviteit, verwoestijning, overstromingen, gezondheidseffecten en migratiestromen. In de preambule van de Overeenkomst van Parijs wordt terecht gerefereerd aan de mensenrechten. Hoewel het duidelijk is dat bijvoorbeeld sociaaleconomische rechten – zoals het recht op een behoorlijke levensstandaard en het recht op gezondheid – snel in het geding komen bij stijgende temperaturen, wordt het aspect mensenrechten niet nader uitgewerkt in de hoofdtekst van de Overeenkomst. De AIV is van mening dat de duurzame ontwikkelingsdoelen – waaronder SDG 13 – en de mensenrechten elkaar kunnen versterken. Dit is uitgewerkt in AIV-advies nr. 110 ‘Duurzame ontwikkelingsdoelen en mensenrechten: een noodzakelijk verbond’. In dat advies beveelt de AIV aan om in rapportages over klimaat systematisch aandacht te schenken aan aspecten van mensenrechten en aandacht te vragen voor de noodzaak om tot inclusief klimaatbeleid te komen. In het verlengde van dat advies, meent de AIV dat mensenrechten een vast onderdeel zouden kunnen zijn van toetsingskaders voor het beoordelen van de opportuniteit en effecten van zowel mitigatie- als adaptatiemaatregelen.¹² Dit kan via participatieve processen die ervoor zorgen dat daarbij voldoende rekening gehouden wordt met de positie van kwetsbare groepen zoals vrouwen, kinderen, mensen met beperkingen en inheemse volken.

Van Parijs naar New York en verder

De *Climate Action Summit* op 23 september 2019 in New York is niet alleen een gelegenheid om nogmaals de urgentie van het klimaatvraagstuk te onderstrepen, het is ook een geschikt moment om de mogelijkheden voor een gezamenlijke aanpak te benadrukken en zo een impuls te geven aan de ontwikkeling van de door landen voor 2020 in te dienen nieuwe klimaatplannen.

10 Zie Ritchie, H. & Roser, M. (2019). *CO₂ and other Greenhouse Gas Emissions: Per Capita CO₂ Emissions*.

11 Zie Staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu (2016, 19 februari). Kamerstuk 31 793 nr. 136 Internationale Klimaatafspraken.

12 Dit sluit aan bij het werk van de VN-Mensenrechtenraad op dit terrein, zie OHCHR (z.d.). *Human Rights and Climate Change Overview*.

Echter bij nogal wat landen ontbreekt een gevoel van urgentie. In toenemende mate ontstaat discussie over de vraag of landen hun beloftes wel gestand doen. Bovendien is er sprake van een groeiende weerstand tegen de aanzienlijke kosten van klimaat-mitigatiemaatregelen en de mogelijke verdeling van deze kosten. De internationale beleidsinspanning hangt af van de mate waarin landen hun nationale afspraken nakomen. Wil men mondiaal vooruitgang boeken dan is het gewenst dat die vooruitgang in zoveel mogelijk landen wordt nagestreefd en gerealiseerd. Het argument dat Nederland te klein zou zijn om enige impact te hebben op klimaatverandering is niet steekhoudend. Juist de optelsom van de nationale inspanningen staat garant voor het noodzakelijke mondiale resultaat.

Vanuit financieel oogpunt is ook duidelijk dat nu ingrijpen verstandig is. Ook al gaan ook in die situatie de kosten voor de baat uit, dan nog geldt dat de uiteindelijke baten van tijdig optreden tegen klimaatverandering ruimschoots opwegen tegen de kosten van niet ingrijpen. De maatschappelijke kosten van een wereldwijde inactieve opstelling ten opzichte van klimaatverandering zijn geschat door een gezaghebbend rapport op een verlies van ten minste 5 procent van het wereldwijde bruto binnenlands product (bbp) per jaar.¹³ Daarnaast blijkt uit onderzoek van het EU-project Climate Cost, dat niet tijdig optreden resulteert in grote economische en maatschappelijke gevolgen voor EU-lidstaten. Het gaat voor Europa om een bbp-verlies van gemiddeld 4 procent per jaar, terwijl het nemen van mitigatiemaatregelen dit verlies kan reduceren tot 0,5-1 procent.¹⁴ Recent onderzoek bevestigt dit eens te meer.

Aanbevelingen

De AIV constateert dat de schadelijke gevolgen van klimaatverandering meer dan voldoende wetenschappelijk onderbouwd zijn en dat ook duidelijk is dat menselijk gedrag daarbij een belangrijke factor is. Acties van staten en andere actoren om klimaatverandering binnen de doelstellingen van de Overeenkomst van Parijs te houden zijn zowel noodzakelijk als mogelijk. Snelle en krachtige interventie is daarom gewenst. Het realiseren van de doelstellingen van de Overeenkomst van Parijs is de leidende ambitie geweest bij de opstelling van onderstaande aanbevelingen die zich in het bijzonder richten op mitigatie en het coherent maken van hulp, handel en financiering.

1. Het bevorderen van de inzet van financiële prikkels

De derde doelstelling van de Overeenkomst van Parijs refereert aan het in lijn brengen van geldstromen met een traject naar broeikasgasarme en klimaatveerkrachtige ontwikkeling en het mobiliseren van ruime middelen in de rijke landen voor klimaatactie in ontwikkelingslanden. U heeft het mobiliseren van financiering en het mogelijk maken van de uitvoering van de klimaatactie- en investeringsplannen ook genoemd als speerpunten van uw co-voorzitterschap van het NDC-partnerschap.¹⁵ De AIV onderschrijft het belang hiervan. De huidige financiering is immers ontoereikend om de gestelde klimaatdoelen te behalen.¹⁶ Hieronder worden drie financiële instrumenten uitgewerkt die naar de mening van de AIV van belang zijn: CO₂ beprijzing, het uitfaseren van investeren

13 Stern, N.H. (2006). *Review on the Economics of Climate Change*.

14 Watkiss, P. et. al. (2011). *The Climate Cost Project. Final report. Volume 1: Europe. The impacts and economic costs of climate change in Europe and the costs and benefits of adaptation*.

15 Rijksoverheid (2018, 12 december). *Nederland Helpt Ontwikkelingslanden met Klimaatplannen*.

16 UNEP (2018, 27 november). *Emissions Gap Report 2018*.

in fossiele brandstoffen, en het ontwikkelen van fiscale prikkels. Omdat dergelijke financiële hervormingen een goed gecoördineerde internationale actie vereisen, zijn deze onderwerpen bij uitstek geschikt om op multilateraal niveau te bespreken en te organiseren.

a) *CO₂ beprijzing*

De AIV acht het van belang dat gestreefd wordt naar een realistische en brede beprijzing van externaliteiten – de onbedoeld schadelijke effecten van economische activiteit. Om in internationaal verband een daadwerkelijke energietransitie tot stand te brengen, is als eerste een effectieve CO₂ beprijzing nodig. Via wet- en regelgeving kan een ‘gelijk speelveld’ gecreëerd worden, zodat onwenselijke afgeleide effecten kunnen worden voorkomen. Dit zal het draagvlak voor verscherpte regelgeving versterken. De AIV beveelt aan om dit vanuit de EU te initiëren, en via die weg internationale coalities aan te gaan.

b) *Fossiele brandstoffen*

Momenteel worden subsidies, exportkredieten en belastinggelden gebruikt voor internationale handel en investeringen in fossiele brandstoffen. Dit is niet in lijn met de in Parijs geformuleerde doelen. Daarom beveelt de AIV aan om publieke financiële steun voor het exploreren van fossiele brandstoffen en de daarmee samenhangende internationale investeringen in infrastructuur in ontwikkelingslanden en ontwikkelde landen snel uit te faseren.¹⁷ In plaats daarvan zou publieke financiering voor duurzame ontwikkeling en onderzoek naar hernieuwbare energie gebruikt moeten worden. Daarnaast wordt hiermee voorkomen dat in ontwikkelingslanden het reservoir aan mogelijke *stranded assets* (financiële activa die voortijdig moeten worden afgeschreven) zal toenemen.

c) *Fiscale prikkels*

Voor een doeltreffend klimaatbeleid zijn wijzigingen van belastingheffing noodzakelijk. Prioriteit verdient het krachtig bestrijden van belastingontduiking en het ontmoedigen van belastingontwijking vooral door de - fossiele brandstof gerelateerde - industrie. De middelen die daarmee beschikbaar komen, zijn hard nodig om een structurele duurzame transitie te realiseren. Fiscale prikkels kunnen de circulaire economie, hernieuwbare energie en werkgelegenheid stimuleren.

2. Nieuwe en aanvullende financiering

Nieuwe en aanvullende financieringsbronnen zijn nodig om andere vormen van internationale (milieu-)samenwerking te bekostigen waaronder de internationale klimaatfinanciering. In Parijs is toegezegd om in 2020 100 miljard USD beschikbaar te stellen aan ontwikkelingslanden. De OECD heeft berekend dat er nu 67 miljard USD beschikbaar is gesteld. Dat is nog niet voldoende. Nederland heeft een bedrag van 1,25 miljard USD toegezegd, maar nog niet beschikbaar gesteld. De AIV meent dat Nederland deze toezegging moet nakomen en duidelijkheid moet verschaffen over de verhoogde bijdrage voor de financieringsdoelstelling van 2025. Daarna kan Nederland ook in internationaal verband de noodzaak van nieuwe en aanvullende financiering sterker

17 Deze aanbeveling sluit aan op het actieplan Beleidscoherentie, zie Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (2018, 13 juli). Kamerstuk 33 625 nr. 265 over Herziening Actieplan en Jaarrapportage Beleidscoherentie voor Ontwikkeling, en is in lijn met beleid van de Wereldbank, zie World Bank Group (2018). *The World Bank Annual Report 2018*, p. 28, zie ook The Guardian (2017, 12 december). World Bank to End Financial Support for Oil and Gas Extraction en World Bank Group (2014, 8 december). *Speech by World Bank Group President Jim Yong Kim: Sending a Signal from Paris: Transforming the Economy to Achieve Zero Net Emissions*.

inbrengen. Langs die weg kan verdere internationale inzet voor de realisatie van het gestelde doel worden bevorderd.

3. De ontwikkeling van internationaal geldende standaarden

Het vermogen om systematisch de geldstromen te volgen die klimaatadaptatie ondersteunen, levert een belangrijke bijdrage aan het helpen van samenlevingen om effectiever om te gaan met de negatieve gevolgen van klimaatverandering. In dit kader is het dringend gewenst om inzicht te krijgen in de adaptatie- en mitigatie-activiteiten van financiële instellingen en bedrijven. Zo ontstaat een beter zicht op het effect van financiële maatregelen om het klimaat te verbeteren.

Al in 2015 hebben de toonaangevende mondiale ontwikkelingsfinancieringsinstellingen een belangrijke stap gezet in het consequenter volgen van de geldstromen die landen en mensen helpen omgaan met de gevolgen van klimaatverandering.¹⁸ Momenteel zijn er echter geen eenduidige en bruikbare internationale standaarden voor het definiëren en meten van duurzaamheid en klimaateffecten op financieel gebied. Daarnaast is de beschikbaarheid van klimaateffectendata binnen de private sector beperkt.¹⁹ Dit vertraagt de vergroening van het financiële systeem. Binnen de EU en de Wereldbank²⁰ wordt momenteel een taxonomie (classificatiesysteem) ontwikkeld om klimaatimpact op financieel gebied in kaart te brengen, en in het verlengde ook beleid om financiële informatie toegankelijk te maken (financieel *disclosure* beleid). De AIV beveelt aan om Nederlandse expertise hierop verder te ontwikkelen en internationaal beschikbaar te stellen voor de ontwikkeling van internationaal geldende standaarden. Naar analogie van het AIV-advies 'Duurzame ontwikkelingsdoelen en mensenrechten: een noodzakelijk verbond' kan ook op dit terrein een rapportageverplichting worden geïntroduceerd.

4. Leiderschap van de EU in New York en daarna

De AIV deelt de keuze van het kabinet om de Nederlandse klimaatinspanningen zoveel mogelijk via de EU gestalte te geven. Gezamenlijke Europese afspraken leveren uiteindelijk het meeste resultaat op. Via de EU kan Nederland invloed uitoefenen op de mondiale implementatie van de Overeenkomst van Parijs. De EU heeft zelf het nodige werk te verzetten. Uit de laatste rapportage van de Europese Commissie blijkt namelijk dat de ingediende voorstellen van de lidstaten gezamenlijk nog onvoldoende ambitieus en weinig concreet zijn.

Aan de vooravond van de informele Europese Raad in Sibiu op 9 mei 2019 bracht een kopgroep van landen (Frankrijk, Nederland, Denemarken, België, Luxemburg, Zweden, Spanje en Portugal) een non-paper uit waarin terecht een oproep voor leiderschap van de EU in New York werd gedaan. Tijdens de Europese Raad op 20 en 21 juni 2019 bleek dat

18 De zes grote multilaterale ontwikkelingsbanken (MDB's) en de International Development Finance Club (IDFC is een netwerk van nationale, regionale en internationale ontwikkelingsbanken) bereikten in dat jaar overeenstemming over een gemeenschappelijke reeks standaarden voor het volgen van financiële toezeggingen. European Investment Bank (2015). *Development Banks Agree Common Approach to Measure Climate Finance*.

19 Dit is een van de bevindingen van de *Task Force on Climate-related Financial Disclosure* (TCFD), zie TCFD (2017). *Recommendations of the Task Force on Climate-related Financial Disclosures Final Report*, en TCFD (2018). *Task Force on Climate-related Financial Disclosures: Status Report 2018*.

20 Hallegatte, S., et al. (2016). *Shock Waves: Managing the Impacts of Climate Change on Poverty*.

een gezamenlijke EU-inzet bij de klimaatop niet haalbaar is. Weliswaar sloot een aantal landen waaronder Duitsland, zich aan bij het initiatief van de kopgroep, voor een aantal andere landen waaronder Polen, kwam een committering aan een klimaatneutraal Europa in 2050 te vroeg.

De AIV meent dat de EU het aan haar stand verplicht is om bij de *Climate Action Summit* in september 2019 goed voor de dag te komen en acht het gewenst dat de Europese staatshoofden en regeringsleiders zelf aanwezig zijn bij de top en zich verbinden aan het doel om uiterlijk in 2050 klimaatneutraal te zijn. Nederland zou dit actief kunnen bepleiten. De AIV ondersteunt het streven van het kabinet om in de Europese Unie tot aanscherping van een Europees 2030-doel van 55 procent CO₂-reductie te komen. De AIV is tevens van mening dat – ondanks het feit dat het vertrek van het Verenigd Koninkrijk uit de EU onafwendbaar lijkt – dit land vanwege zijn vooruitstrevende klimaatbeleid ook na een mogelijke Brexit aangehaakt zou moeten blijven bij de initiatieven van de kopgroep.

Vanuit de EU kunnen ook bestaande coalities met India, China en Afrikaanse samenwerkingsverbanden zoals de Afrikaanse Unie (AU) en de *African, Caribbean and Pacific Group of States (ACS)* inclusief Polynesië en de eilanden in het Caribisch gebied die horen bij de LGO (Landen en Gebieden Overzee), naar het oordeel van de AIV verder worden uitgebouwd. China en India zijn voor de EU als geheel belangrijke partners. Gezamenlijk stoten zij ruim een derde van alle broeikasgassen uit. Beide landen ontwikkelen zich tot economische grootmacht met een grote bevolking, ze kampen nu al met groot watertekort, overstromingen en droogte mede als gevolg van klimaatverandering. Tevens vormen beide landen belangrijke nieuwe markten voor koolstofvrije mitigatie- en adaptatietechnologie. Aangezien de VS naar verwachting een geringe rol zullen spelen in New York, beveelt de AIV aan dat de EU - voortbouwend op het *EU-China Partnership on Climate Change* en het *India-European Clean Energy and Climate Partnership* - het initiatief neemt om samen met China en India de uitfasering van investeringen in de fossiele sector als prioritair onderwerp te agenderen voor het verdere internationale klimaatoverleg. Op het gebied van watermanagement kan Nederland in het bijzonder expertise leveren.

Het Afrikaanse continent en de ACS-landen zijn extra kwetsbaar voor alle negatieve gevolgen van klimaatverandering. De AIV meent, dat de EU zich in New York zou moeten committeren aan een extra inspanning ten aanzien van hernieuwbare energie, duurzame waterwinning, het tegengaan van ontbossing, de aantasting van ecosystemen, bodemherstel en verduurzaming van het landgebruik in samenwerking met lokale gemeenschappen en bedrijven. Op die manier wordt vanuit het klimaatbeleid een bijdrage geleverd aan bredere ontwikkelingsdoelen, met name die inzake gezondheid, werkgelegenheid en goede werkomstandigheden.

Tot slot

De AIV meent, dat bovenstaande aanbevelingen kunnen bijdragen aan een succesvolle uitkomst van de *Climate Action Summit* in New York en de toekomstige internationale klimaatonderhandelingen. De tijd dringt en de internationale gemeenschap dient haar verantwoordelijkheid te nemen.

Hoogachtend,

Prof.mr. J.G. (Jaap) de Hoop Scheffer

Voorzitter AIV

Door de Adviesraad Internationale Vraagstukken uitgebrachte adviezen*

- 1 EUROPA INCLUSIEF, *oktober 1997*
- 2 CONVENTIONELE WAPENBEHEERSING: dringende noodzaak, beperkte mogelijkheden, *april 1998*
- 3 DE DOODSTRAF EN DE RECHTEN VAN DE MENS: recente ontwikkelingen, *april 1998*
- 4 UNIVERSALITEIT VAN DE RECHTEN VAN DE MENS EN CULTURELE VERSCHIEDENHEID, *juni 1998*
- 5 EUROPA INCLUSIEF II, *november 1998*
- 6 HUMANITAIRE HULP: naar een nieuwe begrenzing, *november 1998*
- 7 COMMENTAAR OP DE CRITERIA VOOR STRUCTURELE BILATERALE HULP, *november 1998*
- 8 ASIELINFORMATIE EN DE EUROPESE UNIE, *juli 1999*
- 9 NAAR RUSTIGER VAARWATER: een advies over betrekkingen tussen Turkije en de Europese Unie, *juli 1999*
- 10 DE ONTWIKKELINGEN IN DE INTERNATIONALE VEILIGHEIDSSITUATIE IN DE JAREN NEGENTIG:
van onveilige zekerheid naar onzekere veiligheid, *september 1999*
- 11 HET FUNCTIONEREN VAN DE VN-COMMISSIE VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS, *september 1999*
- 12 DE IGC 2000 EN DAARNA: op weg naar een Europese Unie van dertig lidstaten, *januari 2000*
- 13 HUMANITAIRE INTERVENTIE, *april 2000***
- 14 ENKELE LESSEN UIT DE FINANCIËLE CRISES VAN 1997 EN 1998, *mei 2000*
- 15 EEN EUROPEES HANDVEST VOOR GRONDRECHTEN?, *mei 2000*
- 16 DEFENSIE-ONDERZOEK EN PARLEMENTAIRE CONTROLE, *december 2000*
- 17 DE WORSTELING VAN AFRIKA: veiligheid, stabiliteit en ontwikkeling, *januari 2001*
- 18 GEWELD TEGEN VROUWEN: enkele rechtsontwikkelingen, *februari 2001*
- 19 EEN GELAAGD EUROPA: de verhouding tussen de Europese Unie en subnationale overheden, *april 2001*
- 20 EUROPESE MILITAIR-INDUSTRIËLE SAMENWERKING, *mei 2001*
- 21 REGISTRATIE VAN GEMEENSCHAPPEN OP HET GEBIED VAN GODSDIENST OF OVERTUIGING, *juni 2001*
- 22 DE WERELDCONFERENTIE TEGEN RACISME EN DE PROBLEMATIEK VAN RECHTSHERSTEL, *juni 2001*
- 23 COMMENTAAR OP DE NOTITIE MENSENRECHTEN 2001, *september 2001*
- 24 EEN CONVENTIE OF EEN CONVENTIONELE VOORBEREIDING: de Europese Unie en de IGC 2004,
november 2001
- 25 INTEGRATIE VAN GENDERGELIJKHEID: een zaak van verantwoordelijkheid, inzet en kwaliteit, *januari 2002*
- 26 NEDERLAND EN DE ORGANISATIE VOOR VEILIGHEID EN SAMENWERKING IN EUROPA IN 2003:
rol en richting, *mei 2002*
- 27 EEN BRUG TUSSEN BURGERS EN BRUSSEL: naar meer legitimiteit en slagvaardigheid voor
de Europese Unie, *mei 2002*
- 28 DE AMERIKAANSE PLANNEN VOOR RAKETVERDEDIGING NADER BEKEKEN: voors en tegens van
bouwen aan onkwetsbaarheid, *augustus 2002*
- 29 PRO-POOR GROWTH IN DE BILATERALE PARTNERLANDEN IN SUB-SAHARA AFRIKA: een analyse van
strategieën tegen armoede, *januari 2003*
- 30 EEN MENSENRECHTENBENADERING VAN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING, *april 2003*
- 31 MILITAIRE SAMENWERKING IN EUROPA: mogelijkheden en beperkingen, *april 2003*
- 32 *Vervolgadvies* EEN BRUG TUSSEN BURGERS EN BRUSSEL: naar meer legitimiteit en
slagvaardigheid voor de Europese Unie, *april 2003*
- 33 DE RAAD VAN EUROPA: minder en (nog) beter, *oktober 2003*
- 34 NEDERLAND EN CRISISBEHEERSING: drie actuele aspecten, *maart 2004*
- 35 FALENDE STATEN: een wereldwijde verantwoordelijkheid, *mei 2004***
- 36 PREËMPTIEF OPTREDEN, *juli 2004***
- 37 TURKIJE: de weg naar het lidmaatschap van de Europese Unie, *juli 2004*
- 38 DE VERENIGDE NATIES EN DE RECHTEN VAN DE MENS, *september 2004*
- 39 DIENSTENLIBERALISERING EN ONTWIKKELINGSLANDEN: leidt openstelling tot achterstelling?, *september 2004*
- 40 DE PARLEMENTAIRE ASSEMBLEE VAN DE RAAD VAN EUROPA, *februari 2005*
- 41 DE HERVORMINGEN VAN DE VERENIGDE NATIES: het rapport Annan nader beschouwd, *mei 2005*
- 42 DE INVLOED VAN CULTUUR EN RELIGIE OP ONTWIKKELING: stimulans of stagnatie?, *juni 2005*
- 43 MIGRATIE EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING: de samenhang tussen twee beleidsterreinen, *juni 2005*
- 44 DE NIEUWE OOSTELIJKE BUURLANDEN VAN DE EUROPESE UNIE, *juli 2005*
- 45 NEDERLAND IN DE VERANDERENDE EU, NAVO EN VN, *juli 2005*
- 46 ENERGIEK BUITENLANDS BELEID: energievoorzieningszekerheid als nieuwe hoofddoelstelling, *december 2005****
- 47 HET NUCLEAIRE NON-PROLIFERATIEREGIME: het belang van een geïntegreerde en multilaterale aanpak, *januari 2006*
- 48 MAATSCHAPPIJ EN KRIJGSMACHT, *april 2006*
- 49 TERRORISMEBESTRIJDING IN MONDIAAL EN EUROPEES PERSPECTIEF, *september 2006*
- 50 PRIVATE SECTOR ONTWIKKELING EN ARMOEDEBESTRIJDING, *oktober 2006*

- 51 DE ROL VAN NGO'S EN BEDRIJVEN IN INTERNATIONALE ORGANISATIES, *oktober 2006*
- 52 EUROPA EEN PRIORITEIT!, *november 2006*
- 53 BENELUX, NUT EN NOODZAAK VAN NAUWERE SAMENWERKING, *februari 2007*
- 54 DE OESO VAN DE TOEKOMST, *maart 2007*
- 55 MET HET OOG OP CHINA: op weg naar een volwassen relatie, *april 2007*
- 56 INZET VAN DE KRIJGSMACHT: wisselwerking tussen nationale en internationale besluitvorming, *mei 2007*
- 57 HET VN-VERDRAGSSYSTEEM VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS: stapsgewijze versterking in een politiek geladen context, *juli 2007*
- 58 DE FINANCIËN VAN DE EUROPESE UNIE, *december 2007*
- 59 DE INHUUR VAN PRIVATE MILITAIRE BEDRIJVEN: een kwestie van verantwoordelijkheid, *december 2007*
- 60 NEDERLAND EN DE EUROPESE ONTWIKKELINGSSAMENWERKING, *mei 2008*
- 61 DE SAMENWERKING TUSSEN DE EUROPESE UNIE EN RUSLAND: een zaak van wederzijds belang, *juli 2008*
- 62 KLIMAAT, ENERGIE EN ARMOEDEBESTRIJDING, *november 2008*
- 63 UNIVERSALITEIT VAN DE RECHTEN VAN DE MENS: principes, praktijk en perspectieven, *november 2008*
- 64 CRISISBEHEERSINGSOPERATIES IN FRAGIELE STATEN: de noodzaak van een samenhangende aanpak, *maart 2009*
- 65 TRANSITIONAL JUSTICE: gerechtigheid en vrede in overgangssituaties, *april 2009***
- 66 DEMOGRAFISCHE VERANDERINGEN EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING, *juli 2009*
- 67 HET NIEUWE STRATEGISCH CONCEPT VAN DE NAVO, *januari 2010*
- 68 DE EU EN DE CRISIS: lessen en leringen, *januari 2010*
- 69 SAMENHANG IN INTERNATIONALE SAMENWERKING: reactie op WRR-rapport 'Minder pretentie, meer ambitie', *mei 2010*
- 70 NEDERLAND EN DE 'RESPONSIBILITY TO PROTECT': de verantwoordelijkheid om mensen te beschermen tegen massale wreedheden, *juni 2010*
- 71 HET VERMOGEN VAN DE EU TOT VERDERE UITBREIDING, *juli 2010*
- 72 PIRATERIJBESTRIJDING OP ZEE: een herijking van publieke en private verantwoordelijkheden, *december 2010*
- 73 HET MENSENRECHTENBELEID VAN DE NEDERLANDSE REGERING: zoeken naar constanten in een veranderende omgeving, *februari 2011*
- 74 ONTWIKKELINGSAGENDA NA 2015: millennium ontwikkelingsdoelen in perspectief, *april 2011*
- 75 Hervormingen in de arabische regio: kansen voor democratie en rechtsstaat?, *mei 2011*
- 76 HET MENSENRECHTENBELEID VAN DE EUROPESE UNIE: tussen ambitie en ambivalentie, *juli 2011*
- 77 Digitale Oorlogvoering, *december 2011***
- 78 EUROPESE DEFENSIESAMENWERKING: soevereiniteit en handelingsvermogen, *januari 2012*
- 79 De ARABISCHE REGIO, EEN ONZEKERE TOEKOMST, *mei 2012*
- 80 ONGELIJKE WERELDEN: armoede, groei, ongelijkheid en de rol van internationale samenwerking, *september 2012*
- 81 NEDERLAND EN HET EUROPEES PARLEMENT: investeren in nieuwe verhoudingen, *november 2012*
- 82 WISSELWERKING TUSSEN ACTOREN IN INTERNATIONALE SAMENWERKING: naar flexibiliteit en vertrouwen, *februari 2013*
- 83 TUSSEN WOORD EN DAAD: perspectieven op duurzame vrede in het Midden-Oosten, *maart 2013*
- 84 NIEUWE WEGEN VOOR INTERNATIONALE MILIEUSAMENWERKING, *maart 2013*
- 85 CRIMINALITEIT, CORRUPTIE EN INSTABILITEIT: een verkennend advies, *mei 2013*
- 86 AZIË IN OPMARS: strategische betekenis en gevolgen, *december 2013*
- 87 DE RECHTSSTAAT: waarborg voor Europese burgers en fundament van Europese samenwerking, *januari 2014*
- 88 NAAR EEN GEDRAGEN EUROPESE SAMENWERKING: werken aan vertrouwen, *april 2014*
- 89 NAAR BETERE MONDIALE FINANCIËLE VERBONDENHEID: het belang van een coherent internationaal economisch en financieel stelsel, *juni 2014*
- 90 DE TOEKOMST VAN DE ARCTISCHE REGIO: samenwerking of confrontatie?, *september 2014*
- 91 NEDERLAND EN DE ARABISCHE REGIO: principieel en pragmatisch, *november 2014*
- 92 HET INTERNET: een wereldwijde vrije ruimte met begrensde staatsmacht, *november 2014*
- 93 ACS-EU-SAMENWERKING NA 2020: op weg naar een nieuw partnerschap?, *maart 2015*
- 94 INSTABILITEIT ROND EUROPA: confrontatie met een nieuwe werkelijkheid, *april 2015*
- 95 INTERNATIONALE INVESTERINGSBESLECHTING: van ad hoc arbitrage naar een permanent investeringshof, *april 2015*
- 96 INZET VAN SNELLE REACTIEMACHTEN, *oktober 2015*
- 97 AUTONOME WAPENSYSTEMEN: de noodzaak van betekenisvolle menselijke controle, *oktober 2015***
- 98 GEDIFFERENTIEERDE INTEGRATIE: verschillende routes in de EU-samenwerking, *oktober 2015*
- 99 DAADKRACHT DOOR DE DUTCH DIAMOND: ondernemen in het licht van de nieuwe duurzame ontwikkelingsdoelen, *januari 2016*
- 100 GOED GESCHAKELD? Over de verhouding tussen regio en de EU, *januari 2016*
- 101 VEILIGHEID EN STABILITEIT IN NOORDELIJK AFRIKA, *mei 2016*

- 102 DE BESCHERMING VAN DE BURGERBEVOLKING IN GEWAPEND CONFLICT: over gebaande paden en nieuwe wegen, *juli 2016*
- 103 'BREXIT MEANS BREXIT': op weg naar een nieuwe relatie met het VK, *maart 2017*
- 104 DE WIL VAN HET VOLK?: erosie van de democratische rechtsstaat in Europa, *juni 2017*
- 105 IS DE EUROZONE STORMBESTENDIG?: over verdieping en versterking van de EMU, *juli 2017*
- 106 DE TOEKOMST VAN DE NAVO EN DE VEILIGHEID VAN EUROPA, *oktober 2017*
- 107 FUNDAMENTELE RECHTEN IN HET KONINKRIJK: EENHEID IN BESCHERMING: theorie en praktijk van territoriale beperkingen bij de ratificatie van mensenrechtenverdragen, *juli 2018*
- 108 COALITIEVORMING NA DE BREXIT: Allianties voor een Europese Unie die moderniseert en beschermt, *juli 2018*
- 109 KERNWAPENS IN EEN NIEUWE GEOPOLITIEKE WERKELIJKHEID: hoog tijd voor nieuwe wapenbeheersingsinitiatieven, *januari 2019*
- 110 DUURZAME ONTWIKKELINGSDOELLEN EN MENSENRECHTEN: een noodzakelijk verbond, *mei 2019*
- 111 CHINA EN DE STRATEGISCHE OPDRACHT VOOR NEDERLAND IN EUROPA, *juni 2019*

Door de Adviesraad Internationale Vraagstukken uitgebrachte briefadviezen

- 1 Briefadvies UITBREIDING EUROPESE UNIE, *december 1997*
- 2 Briefadvies VN-COMITÉ TEGEN FOLTERING, *juli 1999*
- 3 Briefadvies HANDVEST GRONDRECHTEN, *november 2000*
- 4 Briefadvies OVER DE TOEKOMST VAN DE EUROPESE UNIE, *november 2001*
- 5 Briefadvies NEDERLANDS VOORZITERSCHAP EU 2004, *mei 2003*****
- 6 Briefadvies RESULTAAT CONVENTIE, *augustus 2003*
- 7 Briefadvies VAN BINNENGRENZEN NAAR BUITENGRENZEN - ook voor een volwaardig Europees asiel- en migratiebeleid in 2009, *maart 2004*
- 8 Briefadvies DE ONTWERP-DECLARATIE INZAKE DE RECHTEN VAN INHEEMSE VOLKEN. Van impasse naar doorbraak?, *september 2004*
- 9 Briefadvies REACTIE OP HET SACHS-RAPPORT: hoe halen wij de Millennium Doelen, *april 2005*
- 10 Briefadvies DE EU EN DE BAND MET DE NEDERLANDSE BURGER, *december 2005*
- 11 Briefadvies TERRORISMEBESTRIJDING IN EUROPEES EN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF, interim-advies over het folterverbod, *december 2005*
- 12 Briefadvies REACTIE OP DE MENSENRECHTENSTRATEGIE 2007, *november 2007*
- 13 Briefadvies EEN OMBUDSMAN VOOR ONTWIKKELINGSSAMENWERKING, *december 2007*
- 14 Briefadvies KLIMAATVERANDERING EN VEILIGHEID, *januari 2009*
- 15 Briefadvies OOSTELIJK PARTNERSCHAP, *februari 2009*
- 16 Briefadvies ONTWIKKELINGSSAMENWERKING: nut en noodzaak van draagvlak, *mei 2009*
- 17 Briefadvies KABINETSFORMATIE 2010, *juni 2010*
- 18 Briefadvies HET EUROPESE HOF VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS: beschermer van burgerlijke rechten en vrijheden, *november 2011*
- 19 Briefadvies NAAR EEN VERSTERKT FINANCIËEL-ECONOMISCH BESTUUR IN DE EU, *februari 2012*
- 20 Briefadvies NUCLEAIR PROGRAMMA VAN IRAN: naar de-escalatie van een nucleaire crisis, *april 2012*
- 21 Briefadvies DE RECEPTORBENADERING: een kwestie van maatvoering, *april 2012*
- 22 Briefadvies KABINETSFORMATIE 2012: krijgsmacht in de knel, *september 2012*
- 23 Briefadvies NAAR EEN VERSTERKTE SOCIALE DIMENSIE VAN DE EUROPESE UNIE, *juni 2013*
- 24 Briefadvies MET KRACHT VOORUIT: reactie van de Adviesraad Internationale Vraagstukken op de beleidsbrief 'Respect en recht voor ieder mens', *september 2013*
- 25 Briefadvies ONTWIKKELINGSSAMENWERKING: meer dan een definitiekwestie, *mei 2014*
- 26 Briefadvies DE EU-GASAFHANKELIJKHEID VAN RUSLAND: hoe een geïntegreerd EU-beleid dit kan verminderen, *juni 2014*
- 27 Briefadvies FINANCIERING VAN DE INTERNATIONALE AGENDA VOOR DUURZAME ONTWIKKELING, *april 2015*
- 28 Briefadvies DE TOEKOMST VAN SCHENGEN, *maart 2016*
- 29 Briefadvies TOEKOMST ODA, *november 2016*
- 30 Briefadvies ASSOCIATIEOVEREENKOMST EU-OEKRAÏNE: de noodzaak tot ratificatie, *december 2016*
- 31 Briefadvies RUSLAND EN DE NEDERLANDSE DEFENSIE-INSPANNINGEN, *maart 2017*
- 32 Briefadvies DE VERTEGENWOORDIGING VAN NEDERLAND IN DE WERELD, *mei 2017*

* Alle adviezen zijn ook beschikbaar in het Engels. Sommige adviezen ook in andere talen.

** Gezamenlijk advies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV).

*** Gezamenlijk advies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en de Algemene Energieraad (AER).

**** Gezamenlijk briefadvies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ).